УДК 338.22.01

Павлюк В.І., канд. економ. наук
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Київ

ДЕРЖАВНА ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Аналізується стан промисловості України та основні засади державної промислової політики в умовах сучасного глобального поділу праці.

Ключові слова: *промисловість, конкурентоспроможність, глобалізація, глобальний поділ праці, інтеграційна стратегія, державна промислова політика, ефективність.*

В умовах глобалізації суспільного життя та виробництва економічний та соціальний статус держави стає все більш залежним від спроможності успішно конкурувати на світовому ринку у поєднанні з активним процесом інтеграції до глобального поділу праці (ГПП) як окремих суб'єктів господарювання так і цілих галузей національної економіки.

Промисловість є основоположною сферою матеріального виробництва та визначальним сектором процесу відтворення кожної з національних економік, що претендує на роль активного учасника сучасного ГПП.

Безумовно це стосується і України, промисловість якої є одним з основних індикаторів рівня залучення до світових інтеграційних процесів, а базові галузі промисловості виступають головним джерелом оплати праці найманих працівників, прибутків суб'єктів господарювання, податкових і валютних надходжень у державі, реалізації соціальних програм на національному, регіональному та колективному (корпоративному) рівнях.

Тому для стану національної економіки і стандартів життя громадян визначальними стають рівень, тенденції та перспективи промислового розвитку, його адекватність та сумісність з вимогами та викликами сучасного ГПП.

На жаль, стан та структура промислового виробництва в Україні, попри свій чи не найпотужніший виробничий, науково-технічний та трудовий потенціал серед усіх пострадянських країн, за своїми кількісними та якісними характеристиками не відповідають ні потребам національної економіки, ні сучасним вимогам ГПП. За більш як два десятиліття своєї незалежності Україна, за різних причин та обставин, значною мірою втратила можливість своєчасно адаптуватися до світових інтеграційних процесів як рівноправний партнер та учасник.

На тлі ресурсозберігаючої та високотехнологічної економіки країн – лідерів у ГПП роль традиційних галузей промисловості, притаманних для сьогоднішньої української економіки, суттєво знизилась, а орієнтація на експорт сировини та продуктів з невисоким ступенем обробки не має будь-якої серйозної перспективи зайняти гідне місце в процесі ГПП та свідчить не тільки про "консервацію відсталості" національної економіки, а й подальше нарощення її відставання від розвинутих країн – лідерів.

Внаслідок різноманітних чинників, які в цілому можна звести до двох основних груп – економічних та політичних – Україна протягом двох останніх десятиріч, попри дію всіляких протиріч і негараздів, пов'язаних з ломкою старої адміністративно-тоталітарної господарської системи та переходом до ринкових умов господарювання, не реалізувала свій унікальний шанс зайняти належне та вагоме місце в системі ГПП через реалізацію своїх історичних, виробничих, географічних, природних, науково-технічних, людських та інших переваг, які вона мала на початку своєї незалежності [1].

Залишається неефективною галузева структура промислового виробництва, більш як дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, яка має високу енерго- і матеріаломісткість та низьку ефективність для забезпечення валової доданої вартості. Така тенденція продовжується протягом останніх десятиріч.

За таких обставин повинна значно зрости роль держави у формуванні та реалізації промислової політики, здатної створити необхідні умови для виробництва конкурентоспроможних на внутрішньому та зовнішніх ринках промислових товарів. Макроекономічний ефект від реалізації промислової політики багато в чому залежатиме від зміни існуючої структури виробництва, що відбуватиметься тільки за умови реалізації комплексу регулюючих заходів держави щодо підвищення конкурентоспроможності та темпів зростання окремих секторів економіки, у першу чергу тих, які найбільшою мірою відповідають вимогам та викликам сучасного ГПП щодо повноцінної та вигідної участі національної економіки у міжнародних інтеграційних процесах в усіх можливих формах та проявах.

В цілому промислова політика держави повинна передбачати досягнення наступних цілей:

максимальне задоволення потреб внутрішнього ринку у продукції та товарах; збільшення експорту продукції, товарів та послуг національного виробництва на ринки третіх країн, входження до світового інтеграційного процесу; забезпечення потреб національної безпеки та оборони; формування та підтримання збалансованої, оптимальної структури промислового виробництва в середньо- та довгостроковій перспективі.

Основними напрямами промислової політики повинні бути:

підвищення ефективності та конкурентоспроможності промисловості, зокрема її державного сектору; повномасштабний розвиток внутрішнього ринку шляхом підвищення купівельної спроможності покупців (юридичних та фізичних осіб), задоволення їх попиту переважно продукцією вітчизняного виробництва; нарощування експортного потенціалу шляхом створення сприятливих умов для розвитку вітчизняних підприємств-експортерів, у першу чергу – продукції з високим ступенем переробки; стимулювання виробників та виробництва імпортозамінної продукції; створення умов для здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвитку наукоємних та високотехнологічних виробництв, збереження наявного та подальший розвиток

інтелектуального та науково-технічного потенціалу; створення замкнених циклів виробництва інноваційної продукції у визначених галузях національної економіки; розробка та впровадження ефективної мотиваційної системи для залучення вітчизняного та іноземного капіталу у промислове виробництво в Україні, тощо.

Алгоритм дій компетентних органів державної влади для досягнення цілей промислового розвитку повинен передбачати: об'єктивний аналіз поточного стану галузей економіки України, їх місця, ролі та перспектив в сучасному ГПП; розробку та затвердження науково-обґрунтованої та найбільш оптимальної моделі розвитку національної економіки, її основних структурних, кількісних та якісних характеристик на середньо- та довгострокову перспективу; визначення в рамках зазначеної моделі пріоритетних галузей та виробництв з урахуванням наявних та перспективних абсолютних та відносних переваг при входженні до ГПП та їх державна підтримка; модернізацію промислових виробництв та технологій у визначених пріоритетних галузях; вдосконалення системи державної підтримки розвитку промисловості, у тому числі на засадах державно-приватного партнерства, спрямованого на досягнення позитивних зрушень у промисловості та реалізацію поставлених цілей, тощо.

Основні очікувані результати від реалізації промислової політики:

концентрація зусиль держави, бізнесу та капіталів (у т.ч. іноземного) на пріоритетних напрямках розвитку промислового виробництва та значне підвищення їх конкурентоспроможності та внутрішньому та зовнішньому ринках; активізація участі вітчизняних підприємств і організацій в інтеграційних виробничих процесах та у проектах міжнародної кооперації; нарощення вітчизняного виробництва та зменшення імпорту продукції і товарів, досягнення позитивного сальдо зовнішньоекономічної діяльності; збільшення частки України у структурі світового виробництва і торгівлі, підвищення її ролі і авторитету.

З метою створення умов та механізмів досягнення цілей економічного розвитку у відповідності з вимогами сучасного ГПП, напрямків протидії економічній рецесії й активізації національного економічного зростання Президентом України поставлено завдання здійснити економічні реформи, які "повинні закласти підвалини нової національно-економічної моделі розвитку, яка відповідатиме особливостям конкурентних викликів посткризового світу. І 2013 рік може стати ключовим в плані реалізації цих завдань" [2].

На виконання поставлених Президентом України завдань та відповідних доручень Уряду Міністерством економічного розвитку і торгівлі України спільно з іншими міністерствами та відомствами, НАН України, науковими закладами та громадськими об'єднаннями розробляється Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2020 року (надалі – Програма).

Концепція цієї Програми орієнтована на формування якісно нової державної політики, що повинна забезпечити відновлення стратегічної ролі вітчизняної промисловості у стимулюванні економічного зростання та підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної економіки [3].

Метою Програми є комплексне розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України шляхом розроблення організаційно-економічного механізму та залучення ресурсів для реалізації завдань структурно-технологічної модернізації вітчизняної промисловості у напрямку підвищення її конкурентоспроможності, передусім за рахунок збільшення частки високотехнологічних видів діяльності в обсягах виробництва та експорту, задоволення потреб внутрішнього ринку у продукції власного виробництва, зростання зайнятості та піднесення завдяки цьому добробуту населення країни.

Державна промислова політика повинна формувати стратегію розвитку промислового комплексу країни та передбачати таку державну програму розвитку промисловості, яка б об'єднувала у собі збалансовані організаційно-економічні заходи, спрямовані на формування оптимальної та ефективної в сучасному ГПП структури національної економіки, розвиток бізнесу та підприємництва, створення необхідних умов для активізації інвестиційно – інноваційної діяльності у визначених пріоритетних галузях та виробництвах, зростання рівня конкурентоспроможності промислової продукції, захист внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу країни.

Недостатнє врахування вимог конкуренції на світових ринках в умовах сучасного ГПП, тенденцій щодо диверсифікації промислового виробництва та експорту, прискорення темпів технологічного оновлення на базі комерціалізації власних наукових розробок та залучення кращих зарубіжних технологій, раціонального використання матеріальних та людських ресурсів загальмувало процеси структурної трансформації вітчизняної промисловості.

В умовах загострення конкуренції серед учасників сучасного ГПП, внаслідок значної експортної орієнтації основних промислових галузей вітчизняного виробництва (металургійне виробництво – більше 60%, машинобудування – близько 50%), значне підвищення вартості енергоносіїв (з початку 2012 року зростання рівня єдиних роздрібних тарифів на електроенергію в середньому склало 7,9 %), протягом останніх років на стан вітчизняної промисловості та її перспективи негативно впливає несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка характеризується зменшенням попиту та низхідною ціновою динамікою на продукцію вітчизняних товаровиробників.

А існуюча висока енерго- та матеріалоємність української продукції (розрахунковий коефіцієнт матеріалоємності вітчизняного промислового виробництва в цілому становить 0,47, у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 0,77, хімічній та нафтохімічній промисловості – 0,48) приводить до втрати конкурентних позицій вітчизняних виробників на ринках. При цьому частка металургійного виробництва в обсязі реалізованої продукції переробної промисловості становила за підсумком 2012 року 27,8%, виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 24,2%, а частка машинобудування – всього 18,7%, що у 2-4 рази нижче аналогічного показника розвинутих країн – лідерів.

Це, поряд з іншими факторами, обумовлює зростання від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу України (9 027 млн. дол. США за підсумками

2012 року проти 6 657 млн. дол. США за 2011 рік), збільшення залежності від імпорту (обсяг імпортних поставок товарів і послуг на 10,9% перевищує експортні), унеможливлює отримання переваг від участі у ГПП, в цілому створює загрозу економічній безпеці держави, у т.ч. через погіршення фінансово-економічного становища промислових підприємств (частка збиткових підприємств в цілому по промисловості за 9 місяців 2012 року становила 42,9% їх загальної кількості) і, як наслідок, приводить до зниження темпів промислового виробництва в цілому по Україні – на 1,8% за підсумками 2012року [4].

Поруч із загальними проблемами розвитку промислового сектору економіки існує ряд специфічних причин спаду промислового виробництва окремих сфер економічної діяльності, зокрема, у машинобудуванні, металургійному виробництві, хімічній, легкій та деревообробній промисловості.

Основою будь-якої розвинутої економіки є машинобудування. Проте сьогодні в Україні ця галузь не спроможна виступити двигуном економічного зростання та інноваційно-інвестиційного розвитку без її кардинальної модернізації. Низький рівень забезпеченості підприємств галузі основними фондами та високий ступінь їх зносу (біля 84%) унеможливлює випуск якісної конкурентоспроможної продукції. Експортне покриття імпорту продукції галузі протягом останніх років було менше одиниці: 2007 – 0,43; 2008 – 0,41; 2009 – 0,76; 2010 – 0,72; 2011 – 0,59; 2012 – 0,59.

В економічно розвинених країнах частка машинобудівних виробництв складає від 30 до 50% загального обсягу випуску промислової продукції (у Німеччині – 53,6%, Японії – 51,5%, Англії – 39,6%, Італії – 36,4%, Китаї – 35,2%), що забезпечує технічне переозброєння всієї промисловості у процесі відтворення кожні 8-10 років. В Україні частка галузі значно менша – всього 18,7%, що є головним стримуючим фактором конкурентоспроможності та розвитку, показником технологічної відсталості від розвинутих країн-лідерів.

В металургійній галузі, окрім високої енергоємності виробництва, використовуються застарілі технологічні процеси (в мартенах виплавляється 21,7%, конвертерах – 73,9% і лише 4,4% сталі виплавляється у електросталеплавильних печах). Значні витрати енергоносіїв та відсутність використання прогресивних технологій (електронно-променеве плавлення сталі, методи прямого відновлення залізних руд) приводять до зниження конкурентоспроможності української металопродукції.

Головною проблемою функціонування хімічної промисловості є питання ціни на природний газ (хімічними підприємствами щороку споживається орієнтовно 8027,5 млн. куб. м, з яких 7058,1 млн. куб. м – як технологічний (87,9%)), та, як наслідок, збільшення імпорту хімічної продукції, в основному – мінеральних добрив російського та білоруського виробництва, сировина яких значно дешевша за вітчизняну. За 2012 рік імпортовано 562,9 тис. тонн міндобрив у поживній речовині (36 % загального обсягу), зокрема азоту – 77,1 тис. тонн (8 %), фосфору – 275,3 тис. тонн (83 %), калію – 210,5 тис. тонн (87 %).

На зниження рівня промислового виробництва підприємствами легкої промисловості (за підсумками 2012 року – на 5,5%) значно впливає наявність так званого "тіньового"" сектора виробництва товарів легкої промисловості (який за оцінкою операторів ринку сягає від 20 до 50%), імпорт товарів турецького та китайського походження, ввезених в країну із заниженою митною вартістю (у 2012 році з Китаю ввезено товарів легкої промисловості на суму 1,6 млрд. дол. США, що майже в 2 рази більше ніж у 2011 році; імпорт товарів з Туреччини склав 526 млн. дол. США, що у 2,4 рази більше ніж у 2011 році), необмежене ввезення одягу та взуття типу "секонд-хенд" (у 2012 році ввезено товарів на суму 116,5 млн. дол. США, що на 5,7% більше, ніж за 2011 рік).

Прикладом програмно – цільового вирішення проблемних питань розвитку промислового сектору економіки є досвід країн – учасниць СНД. Так, в Російській Федерації затверджена Державна програма Російської Федерації до 2020 року "Розвиток промисловості і підвищення її конкурентоспроможності"", промисловість Білорусі розвивається відповідно до Програми розвитку промислового комплексу Республіки Білорусь на період до 2020 року, в Казахстані діє Державна програма з форсованого індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан на 2010-2014 роки.

Наявність в Україні доволі значного науково-технічного потенціалу, здатного до генерування знань, інноваційної і технологічної спроможності, ємний внутрішній ринок сумісно з багатими природними ресурсами є суттєвою конкурентною перевагою України, яку необхідно максимально продуктивно використати з метою технологічної та промислової модернізації.

Тому Програма по своїй суті повинна передбачати комплекс дій, що охоплюватиме завдання технологічного оновлення не тільки всіх галузей промислового виробництва, а й взаємопов'язані завдання науково-технічної та інноваційної політики.

Як показує світовий і вітчизняний досвід, можливі такі основні варіанти досягнення цілей промислового розвитку:

Перший варіант – передбачає практично відсутній вплив державних органів влади на промислове виробництво в країні. Розвиток галузей промисловості відбувається тільки під дією ринкових регуляторів. Держава втручається лише у випадку настання подій, які загрожують національній та (або) економічній безпеці країни. В Україні такий момент уже давно наступив.

Другий – модернізація промислового виробництва на базі імпортних науково-технічних досягнень (технологій, устаткування, видів продукції, послуг), які втратили на світовому ринку статус інноваційних. Переваги – тимчасове підвищення конкурентних можливостей вітчизняних виробників за рахунок залучення ззовні нових технологій та економічних механізмів. Недолік – закріплення периферійного статусу учасника ГПП з обслуговування потреб країн індустріального центру.

Третій варіант, найбільш оптимальний для України, полягає у проведенні державної політики структурно-технологічних перетворень промисловості у бік

розширення частки середньо- і високотехнологічних виробництв за рахунок наявного вітчизняного науково-технічного потенціалу та власних розробок на основі поєднання інноваційної та промислової політики.

Перевагами даного варіанту є сприяння інноваційній діяльності в усіх перспективних сферах економічної діяльності (машинобудування, металургійне виробництво, хімічна промисловість, оборонно-промисловий комплекс, тощо), створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях на базі комерціалізації власних наукових розробок.

Фінансування заходів з впровадження такої моделі промислового виробництва на конкретно визначені цілі можливе за рахунок коштів державного бюджету, у т.ч. на засадах державно-приватного партнерства, власних коштів підприємств, залучення інвестицій, банківських кредитів, інших позичок як національного так і іноземного капіталу.

Загальний обсяг фінансових ресурсів, який необхідно спрямувати на проведення перспективних науково-дослідних робіт зі створення нового обладнання, приладів та технологій світового рівня, за попередніми оцінками, становитиме до 3% ВВП України (до 46 млрд. грн. щорічно).

Виконання Програми, за прогнозними оцінками, дозволить забезпечити збільшення: індексу промислової продукції на 2,0-2,2% у 2013 році з поступовим зростанням до 2020 року; частки інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції – до 50% за підсумками 2015 року; частки промислових підприємств, що провадять інноваційну діяльність – до 25 % у 2014 році. Очікується досягнення до 2015 року середньорічних темпів приросту експорту промислової продукції не менш як на 7-10 відсотків. В результаті проведення активної цілеспрямованої політики енергозбереження, прогнозується зменшення до 2015 року обсягів споживання енергоресурсів за рахунок оновлення та модернізації технологічного обладнання промислових підприємств на 9,69 млн. тон умовного палива на рік.

Реалізація цілей та заходів Програми, у разі її розроблення та затвердження, врешті-решт створить можливість повернути борг вітчизняній промисловості, яка протягом останніх десятиріч трималася на плаву "не завдяки, а всупереч" логіці дій держави та чиновників, підвищити стійкість національної економіки до глобальних геостратегічних та кон'юнктурних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Климко Г.Н., Павлюк В.І., Красильчук В.Я., Дідківський М.І. Проблеми інтеграції України в міжнародний поділ праці // Методично-довідкове видання. – К.: Книговидавничий центр "Посередник", 1994. – С. 30 – 58.

2. Заключне слово Президента України Віктора Януковича на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 27 лютого 2013 року // Електронний ресурс // http://www.kmu.gov.ua/control/publish//article?art_id=246103087.

3. Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року" // Електронний ресурс // http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=198188&cat_id=32862.

4. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України // Електронний ресурс // http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=198188&cat_id=32862.

Стаття надійшла до редколегії 29.03.13.

Павлюк В.И., канд. екон. наук
Министерство экономического развития и торговли Украины, Киев

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОМЫШЛЕННАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНЫХ ВЫЗОВОВ СОВРЕМЕННОГО ГЛОБАЛЬНОГО РАЗДЕЛЕНИЯ ТРУДА

Анализируется состояние промышленности Украины и основные принципы государственной промышленной политики в условиях современного глобального разделения труда.

Ключевые слова: *промышленности, конкурентоспособность, глобализация, глобальное разделение труда, интеграционная стратегия, государственная промышленная политика, эффективность.*

Pavluk V.I., PhD
Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Kyiv

STATE INDUSTRIAL POLICY OF UKRAINE IN COMPETITIVE CHALLENGES OF MODERN GLOBAL DIVISION OF LABOR

The state of the industry in Ukraine and fundamental principles of state industrial policy are analysed in present conditions of global division of labor.

Keywords: *industry, competitiveness, globalization, global division of labor, integration strategy, state industrial policy, effectiveness.*